

runamasiykuna wiñarinenta?”, nispa.

Kunanmi llapachallanchis llaqta umalleqkuna kaykunamanta allinta yuyaymanarispa rimananchis kashan. ¿Imaynatachus paykunata yanapananchisman? Saynallataq quechua rimayninchista ch’askata hina k’ancharichisun. Yuyarisunyá noqanchispa taytanchiskunapas ñawpaqtaqa quechua rimaq kasqankuta. Paykunapas munankumanmi karan, quechua rimaypi yachachikuykuna, allin ruwaykunapas kananta.

Nisqayman hina, llapallan quechua rimaq runamasinchiskunapa oqotanpi churayukusunchis. Diospas munanmi, noqanchis paykunata yanapanata, amayá qepanchasunchishchu. Hinaspa kunanqa ruwayman churasunchis. Saynapi quechua rimayninchis, hinallataq allin ruwayninchiskunapas ama chinkarinanpaq.

Autor: Calip Sierra Peña

Quechua del Este de Apurímac

Borrador
Pucallpa Perú
Diciembre 2010

Llaqtakunatapi umallikunapaq

Khuyasqa llaqta umalleq runa masiykuna. Kunanmi sonqoykichisman chayarimuyta munaykichis, quechua rimayninchismanta parlarinapaq. ¿Imaynas quechua rimayninchis, q’oshñi hina chinkaripusqanmanta, chaywan kushkataq allin ruwayninchiskunapas t’ika hina ñaq’eripusqanmanta? Kunanyá kay sachakuyninchiskunata qawarisunchis llapan quechua rimaq runamasinchiskunaq allinnin ruwananchispaq.

Kunan p’unchawpin llaqtata umalleqkuna ninchis: “¿Imapaqtaq noqa quechuata rimayman? Quechuaqa dialectollan, manan idiomachu”, nispanchis. Ichaqa ñawpaq yachachikuykunaman hinaqa, bibliapi yachachikuyman hinan ñawpaq tiempukunapi huk rimayllata runakuna rimaranku. Ichaqa chayta qawarisan, Dios huk p’unchaw llapallan runakunapa rimayninta confundichinanpaq. Chaymantapachan ashka rimaykuna (idioma)rikhurimuran. Quechua rimayninchispas chaymanta pacharaqmi kanman karan.

Chaymi abuelonchiskunaqa quechuata rimaranku. Hinaspan allin hatun ruwaykunata, allin yachachikuykunata, allin llank’aykunatapas saqetamuwaranchis. Ichaqa kunan p’unchawkunana mana chay allin kaqkuna allintañachu k’ancharishan. Noqanchispas qonqashanchismi llapallan campokunamanta wawqepananchishkunaq allinninpi ruwaykunata.

Chayqa llapallan llaqtanchiskunapi umalleqkuna,

kunanyá sonqonchista tapuyukusunchis: “¿Imachus llaqtanchiskunapaq, wawakunapaq, wayna sipaskunapaq, hinallataq llapallan runamasinchiskunapaq munasqanchispi?”. Noqanchisqa munanchismi runamasinchiskuna, wayna sipasinchiskuna, wawanchiskunapas llaqtanchiskunapi wiñarinenta. Ichaqa manataqmi imatapas paykunapaq ruwashanchishchu.

Qawarillasuntaqyá, comunidadninchiskunapi wayna sipasinchiskunata. Paykunatan qonqarapunchis. Chaymi quechuata rimaqtinku qepanchashanchis, mana paykunaq rimasqantapas uyariq tukunchishchu. Paykunaqa huk yarqasqa wawacha hinan qaparqachashanku yanapayninchista mañakuspa. Escuelakunapi, colegiopipas manan allintachu entendinku yachachikuykunata, castellano rimaypi kasqanrayku. Chaymi costumbrkunatapas huklawmanta yachacheqkuna kaspanku, mana ruwayninchiskunatachu yachachishanku. Huk machu runan ñawpaqta niwaran: “Qepa p’unchawkunatan, wawanchiskuna quechua rimayninchista saqenqaku. Chaymi llaqtanchispi allin yachachikuykuna, allin ruwayninchiskuna, rimayninchiskunawan kushka, waspiy hina chinkaripunqa. Saynallataqmi wayna sipaskunapa, wawakunapa yachayninpas t’ika hina ñaq’eripuqtin, rumi umaman hina tukupunqaku”, nispan.

Llapan llaqta umalliq runamasillaykuna, kaykunaqa cheqaqatan ch’uya unu hina alayrilla rikukushan. Castellano rimaypi yachachikuykuna kaqtinmi campokunamanta mana escuelaman, colegioman riytapas mana munankuchu, castellano rimayta mana allintachu rimasqanku rayku.

Llaqtabamba llaqtata risqaypin chunka soqta watayoc waynawan tuparuspay rimarirani chaypin pay willawaran, mana escuelaman risqanta, mana castellano rimayta mana allintachu rimasqan rayku.

Chaykunamanyá ñawinchiskunata kicharisunchis, hinaspa paykunapa favorninpi allin ruwaykunata ruwasunchis. ¿Manachu kaykunata uyarispa, sonqoykita nanarichikuwapa? Sichus noqanchis escuelakunapi, colegiokunapi, universidadkunapipas quechuanchispi yachachikuykunata yachachisunchis chayqa, paykunaq allinninpin ruwasunchis. Chaymi paykunapas yachayninkupi allinta wiñarinqaku.

Noqanchisqa yuyaymanashanchispashchá, “Allinmi kashan castellano rimaypi llapallanpaq yachachikuykuna. ¿Imapaqmi valenman quechua rimaypi yachachikuykuna? Quechuaqa manan leekuyta atikunchu, nitaq escribiytapas chayqa cholitokunallapaqmi”, nispanchis.

Ichaqa quechua rimayninchisqa escribikuytaqa atikunmi. Hinaspan allin rimanakuspa allinta sapankamanchis entendinakunapaq, sonqonchispi yuyaymanasqanchistapas escribispa wakinman rikuchinapaq. Quechuaqa anchapas valorniyuqmi. Hinaspapas castellano, ingles, chino rimaykuna hina idioman. ¿Chaychus mana noqanchis colegiokunapi, escuelakunapipas, paykunaman yachachinchisman allinta entendinankupaq? Paykunapa oqotanpiyá churayukusunchis hinaspa tukuy sonqomanta tapuyukusunchis: “¿Imatataq paykunapaq ruwashani? ¿Allintachu ruwashani? ¿Saqeshanichu llaqtakunapi llapallan